

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.8.2025.355522>
УДК 78.071.2(092):821.161.2.09(045)(477)

ГУСАРЧУК Т. В.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського; доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри історії української музики та музичної фольклористики (Київ, Україна).

Husarchuk, Tetiana. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Doctor of Art Studies (Dr. Hab.), Associate Professor, Professor at the Department of History of the Ukrainian Music and Musical Ethnology (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8067-4010>

tvhusarchuk@gmail.com

ОЛЕКСАНДР КОШИЦЬ.

«КНИГА ОЦТУ І ЖОВЧІ»: ЩОДЕННИК БОРОТЬБИ

OLEKSANDR KOSHYTS. “THE BOOK OF VINEGAR AND GALL”: A DIARY OF STRUGGLE

Першими матеріалами з епістолярію Олександра Кошиця, з якими ознайомилися наші сучасники в незалежній Україні, були його «Спогади» [Кошиць, 1995]. Їх публікація стала можливою завдяки титанічній праці палкого патріота України Михайла Головаценка. «Спогади» Кошиць писав в Америці епізодично упродовж кількох років. Поспішав завершити їх, працюючи з 1941 року на запрошення доктора мистецтвознавства Павла Маценка на Диригентсько-вчительських курсах у Вінніпезі (Канада). У «Спогадах» охоплено період від раннього дитинства митця до 1919 року. Життєві ж враження наступних років відображені у «Щоденнику», над яким він працював тривалий час і який замислювався як чотирикнижжя. Утім, 1998 року опубліковано лише три частини під спільною назвою «З піснею через світ

(Подорож Української республіканської капели)» — теж за упорядкуванням М. Головаценка [Кошиць, 1998а].

З різних причин четвертий том, який сам автор назвав «Книгою оцту і жовчі», свого часу не був опублікований і протягом десятиліть чекав на своїх дослідників та видавців. Нарешті такі ентузіасти знайшлися і здійснили давню мрію доктора мистецтвознавства, професора Лю Олександрівни Пархоменко, яка багато років зберігала і досліджувала ці безцінні матеріали. Довгоочікуване видання побачило світ передусім завдяки участі в цьому масштабному проєкті доктора мистецтвознавства, професора Ганни Карась [Пасіонарність в епістолярії Олександра Кошиця, 2023]. Ця нова публікація стала гідним продовженням досліджень, присвячених творчій постаті митця. Серед них — праці Лю Пархоменко, які є виявом щирої любові і глибокої поваги до Олександра Кошиця: монографія «Олександр Кошиць: мистецька діяльність у контексті музики ХХ сторіччя» [Калуцька, Пархоменко, 2012] та збірка листів композитора до його друга Василя Беневського, яку підготувала до видання Л. Пархоменко [Кошиць, 1998б]. У 2007 р. опубліковано збірку статей, присвячених О. Кошицю, за матеріалами наукової конференції, яка відбулася в Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського з нагоди 125-річчя від дня народження митця [Науковий вісник, 2007]. Знаковими стали й нові дослідження, присвячені Олександрові Кошицю: книги Тіни Пересунько «Світовий тріумф “Щедрика” — 100 років культурної дипломатії України» [Пересунько, 2018] і «Культурна дипломатія Симона Петлюри: “Щедрик” проти “руського мира”. Місія Капели Олександра Кошиця (1919–1924)» [Пересунько, 2019].

Більшість із зазначених матеріалів присвячена тріумфальній подорожі країнами світу Української республіканської капели під орудою Олександра Кошиця, що, як відомо, розпочалася 1919 року. 2 січня він спільно з Кирилом Стеценком отримав від Симона Петлюри відповідний наказ

[Кошиць, 1998а, с. 13]. 9 і 12 січня відбулися останні виступи хору під керівництвом О. Кошиця у Києві — дебют Київського хорového товариства (програма «Колядки і щедрівки») [Калуцька, Пархоменко, 2012, с. 264]. 26 січня диригент виїхав із Києва [Там само], а 30 квітня капела вирушила до Праги [Там само, с. 266].

У щоденнику Олександра Кошиця, виданому як книга «З піснею через світ», охоплено період від 1 січня 1919 р. до 8 жовтня 1923 р., а щоденникові записи «Книги оцту і жовчі» розпочинаються 19 жовтня того ж року і тривають до 1932 року включно (останній запис датовано 30 квітня). Ця четверта книга щоденника складається із трьох розділів, які містять записи:

- 1) від жовтня 1923 до травня 1924 року;
- 2) від червня 1925 до 22 квітня 1932 року;
- 3) окремий блок за 1–30 квітня 1932 року про гастролі з балетом Василя Авраменка.

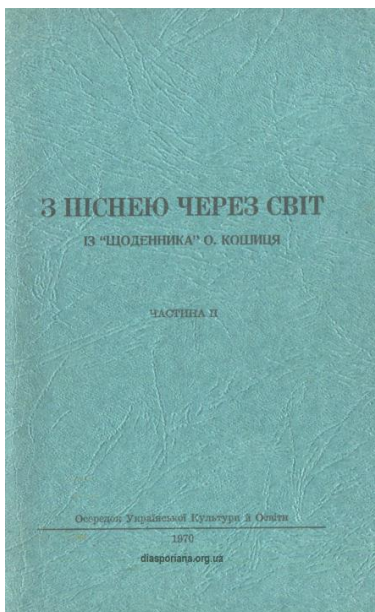
Два перші розділи доповнено відгуками преси на концерти відповідних періодів, аналогічно до структури видання «З піснею через світ». У четвертому томі щоденника опубліковано також додатки, які містять реєстр концертів Української Республіканської капели й Українського Національного хору під орудою Олександра Кошиця, списки їхніх хористів та численні фотоілюстрації.

Як зазначено в анотації до видання «З піснею через світ», щоденник Олександра Кошиця —

... це ностальгічна розповідь про страждання благородної душі Великого Майстра, який поза своєю волею став політичним емігрантом, про його жагуче бажання заявити широкому світові, що є така держава Україна, яка має свою прадавню історію, свою, відмінну від інших, високу культуру і традиції [Кошиць, 1998а, с. 4].

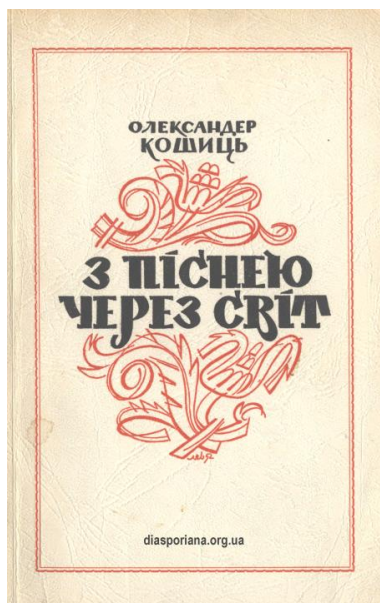
Частина I. 1952. 196 с.

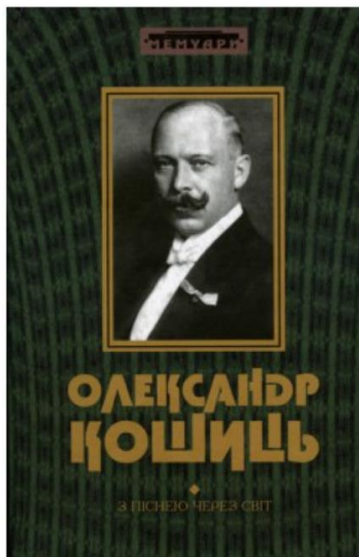
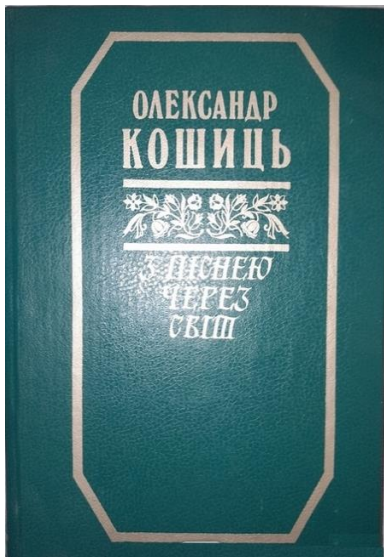

Частина II. 1970. 120 с.

Частина III. 1974. 184 с.

Кошиць О. А. З піснею через світ. Подорож Української Республіканської Капели : у 3 ч. Вінніпег : Осередок Української Культури й Освіти, 1952–1974.

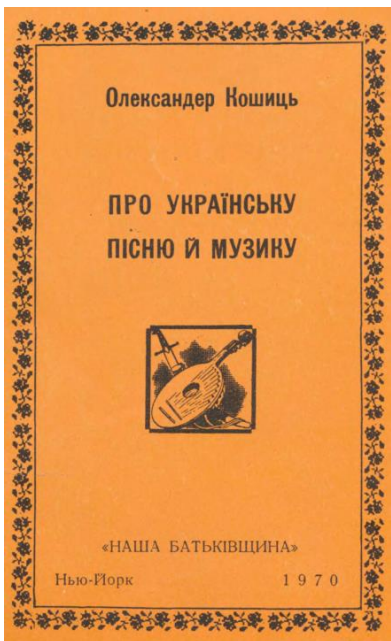

Кошиць О. А. З піснею через світ.
Київ : Рада, 1998. 326 с.

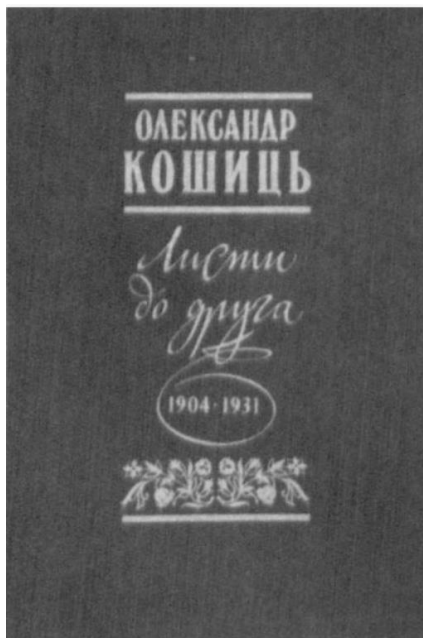
Київ : Книга роду, 2008. 432 с.

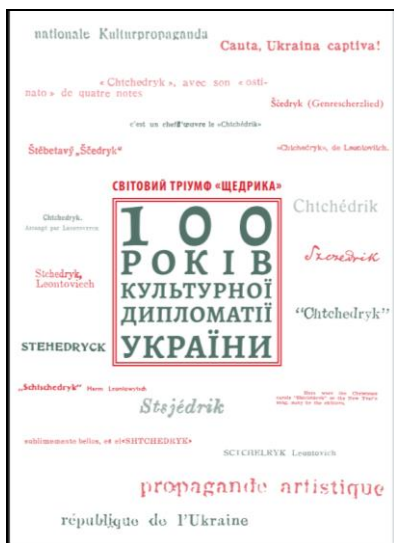
Кошиць О. А. Спогади [Спогади
Олександра Кошиця] : у 2 ч.
Вінніпег : Осередок Української
культури й освіти. Ч. 1. 1947.
367 с.; Ч. 2. 1948. 272 с.

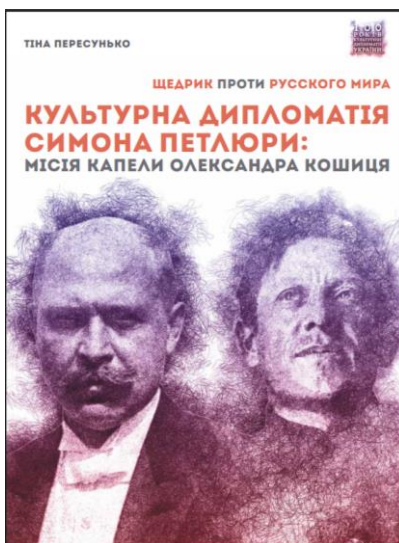
Нью-Йорк, 1970. 46 с.

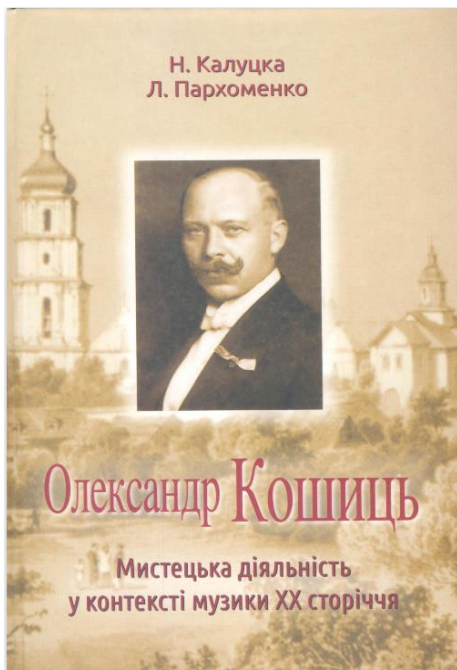
Київ : Рада, 1998. 190 с.

Київ : АртЕк, 2018. 200 с.

Київ : АртЕк, 2019. 312 с.

Калуцька Н. Б.,
Пархоменко Л. О.
Олександр Кошиць:
мистецька діяльність
у контексті музики
ХХ сторіччя. Київ : Фенікс,
2012. 416 с.

Пасіонарність в епістолярії
Олександра Кошиця.
Щоденник.
Незнаний IV том. Івано-
Франківськ, 2023. 182 с.

Світ захоплено аплодував українським співакам. Після концертів капели у Празі професор Зденек Неєдли у статті «Український республіканський хор», опублікованій у музичному журналі «Сметана»¹, підкреслив:

Вражає в цих піснях гаряче співчуття чужому стражданню. Слухаючи цих співів, ми самі стаємо ніби кращими, бо що ж може піднести людину, як не такий людяний погляд на світ [Кошиць, 1998а, с. 45].

Концертні тури капели 1923–1924 років відбулися в Північній та Південній Америці. У передмові до четвертого тому «Щоденника» Л. Пархоменко цитує промовисті відгуки критиків, зокрема з американської преси: «Вони нанесли Україну на мистецьку мапу світу» [Пархоменко, 2023, с. 9].

Усюди успіх капели був надзвичайний, однак у «Книзі оцту і жовчі» розкрито обставини, за яких він здобувався, — ціну цих тріумфів. 8 травня 1924 року Олександр Кошиць записав:

Не дай Боже нікому працювати в таких умовах і з такими людьми! <...> Багато дечого можна б ще було написати, але нема можливості і сили копатись в цьому бруді. Ніхто не знає, скільки коштують ті успіхи і лаври, які випали мені на долю, але нехай буде видно і зворотній бік медалі! [Пасіонарність в епістолярії Олександра Кошиця, 2023, с. 79].

У листі до Василя Беневського від 8 серпня 1925 р. Кошиць писав:

Я мав упродовж шести років чотири розвали хору, і останній був минулого року. Здається, що це вже останній² [Кошиць, 1998б, с. 38].

¹ Nejedlý Zdeněk. Ukrajinský pěvecký sbor. Smetana. 1919. Roč 9, č. 7–8, s. 92–95. Можна зазначити ще книгу Зденека Неєдли: Ukrajinská republikánská kapela. Praha : Ukrajinské vydavatelské družstvo „Čas“, 1920. 68 s.

² Переклад з російської авторки статті.

Із монографії дізнаємося, що з травня 1924 до червня 1925 року митець перебував у Рочестері¹ на запрошення отця Остапа Нижанківського:

Недуги, депресія. Початок праці над Щоденником, створеним протягом року за нотатками із записників та спогадами про концертування з УРК і УНХ² [Калуцька, Пархоменко, 2012, с. 281].

15 квітня 1928 р., перебуваючи в Римі, Олександр Кошиць записав:

Хочеться хоч в коротких рисах занотувати деякі події після розвалу хору в 1924 р. Мое перебування в Рочестері від травня 24 р. по кінець червня 25 р. було сумне й прикре. Особливо погане було здоров'я. Після всіх катастроф і тяжкої роботи весь організм якимось охляв: серце перестало працювати, почав товщати, шлунок не варив, очі погані... Доктор Сухованченко прямо злякався, коли обдивився мене. До того ж весь час мене доїдала страшенна нудьга без роботи, без перспектив... [Пасіонарність в епістолярії Олександра Кошиця, 2023, с. 80]³.

Однак звернімо увагу на те, скільки всього зробив маестро, вимушено позбавлений роботи з хором. Так, він зазначав 8 травня 1924 року:

За своє перебування у Рочестері я виготовив до видання 9 десятків українських пісень, згармонізованих в різний час. Крім того зробив нові десятки і збірники американських пісень, шкотських [шотландських] та норвезьких. А на спомин моєї праці з У.Н.Хором

¹ Рочестер — місто у США, адміністративний центр округу Монро, у західній частині штату Нью-Йорк, на березі озера Онтаріо. Важливий промисловий і культурний центр.

² Українська республіканська капела і Український національний хор.

³ Тут і далі збережено правопис оригіналу.

передрукував оці мої щоденні записки, які малюють ті катастрофічні умови, в яких мені приходилось працювати і вести у світі пропаганду нашої пісні [Пасіонарність в епістолярії Олександра Кошиця, 2023, с. 79].

Однак крізь усю жовч і весь оцет на сторінках «Щоденника» знаходимо й моменти теплих спогадів, які відкривають незмінно чисту, не затьмарену душевну організацію митця, зокрема його здатність глибоко відчувати красу. Так, 1928 року Кошиць записав:

Спека стояла неймовірна. Приїхавши у Венецію, я зупинився в пансіоні «Сміт» як раз коло самого Св. Марка. Краса цієї церкви й усеї площі неймовірна: увечері, коли люде сидять край площі навкруги в освітлених кавярнях, чудовий сімф[онічний] оркестр грав, зоряне темне небо покриває усе наче яка риза, а з темряви виступає фантастична біла церква з блискучими мозаїками і поруч з нею Палац Дождів над темним морем, по якому плавають гондоли з маленькими лихтарями, — просто хочеться плакати. Казка про щось прекрасне, як молода фантастична мрія... [Там само, с. 107].

19 жовтня 1923 року, перебуваючи у Філадельфії, Кошиць занотовує:

Вийшли по хвилі з хати, потім на город і сходами на Кам'яні горці (тут багато каміння й кругом ліс). Навкруги стояла така пишна золота осінь, що очей не можна було оторвать. Хотілось мовчки сидіть, дивитись на золоті фарби лісу, слухать цю меланхолійну тишу і забути про все... А тут ця бісова душа з своїми розмовами та [нерозбірливо] крутіїством! Контраст був такий, що хотілось плакати від безпорадності і якоїсь невимовної образи!.. <...> Боже! Хто відплатить тій сволочі за мое здоров'я!!! [Там само, с. 13]. Душа Великого Майстра, як камертон, точно відчувала світло і тінь, добро і зло, гостро реагуючи на такі різючі контрасти. Глибоко символічно,

що останні слова четвертого тому Щоденника все ж присвячені світлу, красі, яка протягом усього життя живила Кошицеву душу. 28 квітня 1932 р. в Чикаго він записав:

Зупинився в отелі «Кайро», дуже гарно і недорого. Весь день оглядав місто. Одна краса! [Пасіонарність в епістолярії Олександра Кошиця, 2023, с. 126].

У записі від 24 серпня 1929 року розкривається, мабуть, найболочіша душевна рана митця — причини його неповернення на Батьківщину:

Отак я їхав до України, про яку мріяв день і ніч десять років, і повинен був повернути голоблі назад біля самих воріт. Що ж, така моя, видно, доля! [Там само, с. 113].

Як же склалися обставини? Олександр Антонович пише:

Справа з моїм призначенням до Київського Інституту Лисенка повернулася несподівано в інший бік [Там само, с. 111].

Замість затвердження на роботі в Інституті від нового ректора Семена Романюка Олександр Кошиць отримав офіційне повідомлення про те, що йому гарантовано посаду

... в головних містах України: Харкові, Києві, Дніпропетровську й Одесі, але в якому з цих міст — буде вирішено по Вашім поверненню додому [Там само, с. 112].

О. Кошиць так коментує це повідомлення:

Ясно, що на моє місто Ром[анюк]. мостить Городовенка, а мене упруть в якесь інше місто, починаючи від Харкова, Одеси і читай, а далі аж до Калуги, Вологди і до Соловків. Бо якраз розпочався терор над свідомими Українцями і заготовляється «Монстр-процес» за «націоналістичну зраду». Мабуть, і мене думали туди пристібнуть... На це повідомлення я

промовчав. <...> Таким робом я побачив, що добра мені чекать на Україні нема чого: їм потрібен я не як артист, а як «націоналіст», щоб коли не пришить його на смерть, то знищити духовно — відсунувши від праці художньої, заперти мене в таке місто, де б я сам на себе руки наклав і так... Україна від мене відцуралась навіки [Пасіонарність в епістолярії Олександра Кошиця, 2023, с. 113].

Із болем читаючи ці рядки, не лише розумієш, чому так довго не видавався четвертий том «Щоденника», а й знову й знову схиляєшся перед пам'яттю Видатного Митця і Палкого Патріота, який безмірно страждав далеко від Батьківщини, але зробив неймовірно багато для її слави в усьому світі.

Список використаної літератури

1. Калущька Н. Б., Пархоменко Л. О. Олександр Кошиць: мистецька діяльність у контексті музики ХХ сторіччя. Київ : Фенікс, 2012. 416 с.
2. Кошиць О. А. З піснею через світ (Подорож Української республіканської капели) / упоряд., літ. обробка, заг. ред., передмова М. І. Головащенко. Київ : Рада, 1998а. 326 с.
3. Кошиць О. А. Листи до друга (1904–1931) / упоряд., комент, вступ. стаття і покажчик імен Л. О. Пархоменко. Київ : Рада, 1998б. 190 с.
4. Кошиць О. А. Спогади / передмова М. І. Головащенко, післямова М. Ф. Слабошпицького. Київ : Рада, 1995. 387 с.
5. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 57 : Олександр Кошиць і час / упоряд., ред. Л. О. Пархоменко, 2007. 154 с.
6. Пархоменко Л. О. Передмова. *Пасіонарність в епістолярії Олександра Кошиця. Щоденник. Незнаний IV том* : наук.-документальне видання / ідея і концепція Н. Б. Калущької; наук. ред.-упоряд., передмова Л. О. Пархоменко; наук. ред.-упоряд. Г. В. Карась; розшифрування і комп'ютерний набір: В. Сліпченко, В. Симканич, Г. Карась. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2023. С. 5–12.

7. Пасіонарність в епістолярії Олександра Кошиця. Щоденник. Незнаний IV том : наук.-документальне видання / ідея і концепція Н. Б. Калущької; наук. ред.-упоряд., передмова Л. О. Пархоменко; наук. ред.-упоряд. Г. В. Карась; розшифрування і комп'ютерний набір: В. Сліпченко, В. Симканич, Г. Карась. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2023. 182 с.

8. Пересунько Т. В. Культурна дипломатія Симона Петлюри: «Щедрик» проти «русского мира». Місія Капели Олександра Кошиця (1919–1924). Київ : АртЕк, 2019. 312 с.

9. Пересунько Т. В. Світовий тріумф «Щедрика» — 100 років культурної дипломатії України : збірник архівних документів. Київ : АртЕк, 2018. 200 с.